

1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc kultuszával. A délvidéki magyarok civil szervezetei együtt helyezik el a koszorúikat a síremlékén, általában a Szabadkai Magyar Főkonzulátus, a Magyar Nemzeti Tanács, Szabadka Város Önkormányzati Testülete, a VMSZ, a Szent György Lovagrend, a VIFÓ képviselői, a cserkészek együtt tisztelegnek a Lányi Ernő Iparos Művelődési Egyesület jelen lévő képviselőivel. Az ünnepségeket a művelődési egyesület Veronika Énekköre 48-as dalok előadásával színesíti. Végül a magyar *Himnusz* együttes eléneklése zárja a megemlékezéseket, ami egybeforrasztja és megerősíti a délvidéki magyarokat a magyarságuk megtartásáért folytatott küzdelemben.

Pál Lászlóné Szabó Zsuzsanna

Köszöntjük a 75 éves Móser Zoltánt

Dr. Vargyas Lajos írja Móser Zoltán egyik tanulmánykötetének fűlszövegében: „Móser Zoltán egyike azoknak a kutatóknak, akik szívós kitartással, konokul dolgoznak immár évtizedek óta azon, hogy a magyarság kultúrájának a folklór, a néprajz, a régészet és a művészettörténet határmezsgyéjén lévő értékeit felkutassák és az érdeklődők számára művészi fényképekben és tudós tanulmányokban egyaránt felmutassák. Kutatásai során újra meg újra azt a kérdést járja körül: a magyar műveltségben hogyan olvad egybe keleti hagyomány és nyugati műveltség, mit hoztunk keletről és mit kaptunk nyugatról? Figyelme az egész magyar nyelvterületre kiterjed...”

Zoltán barátunk látókörében meghatározó, hogy bár Szekszárdon látta meg a napvilágot 1946 tavaszán, élete első tizennégy évét a közeli Tevelen töltötte. Mindkét szülője német ne-

Móser Zoltán (Magyar Művészeti Akadémia, Archívum)

vet visel, édesapja aradi születésűként osztrák iskolába járt, „a pénzt németül számolta, alighanem németül is gondolkodott. Beszélni is nagyon szépen tudott, talán egyedül a faluban, irodalmi németet, hisz a svábok egy nagyon különös nyelvet beszéltek, de egy szót nem tanított meg nekem. Mindenütt és mindenkiben félelem lapult, de soha semmi nem lett kimondva” – emlékezett vissza Móser Zoltán később. „Ez a falu azok közé tartozott, ahonnan a háború után kitelepítették a svábok egy részét, és a helyükre zömmel bukovinai és néhány mátyusföldi magyar családot költöztettek. Hihetetlenül kusza állapotok jöttek létre így. A rettegek, a félelmekre emlékszem. Óriási feszültségek voltak szülők, szomszédok, osztálytársak között. Folyt a »kulákozás«, »csángózás«, »szlovákozás«. A bukovinaiak még egy régi magyar nyelvet beszéltek, s mindig szegyenbe hozták őket emiatt. Népviseletben jártak, s ha kicsit utánagondolnék, talán azt az évet is meg tudnám nevezni, amikor az egyik pillanatról a másikra kivetkőztek: nem szöttek többé, a bölcsőt kidobták, s én akkor még nem tudtam a magukkal hozott énekeikről,

táncaikról, persze ezeket is elhagyták. Már tanítottam, amikor az első házasságra sor került székelly és sváb családok között.

Fontos momentum az is az életében, hogy alsó tagozatban még csiki (kászoni) pedagógus tanította. Az a típus, amelyik máig megvan Erdélyben, s mifelénk is fellelhető volt száz évvel ezelőtt. E tanítókból sugárzott a szigorúság mellett a szeretet, mindenüknek tekintették az iskolát. Bár mind az általánosban, mind a bonyhádi gimnázium reátagozatán ellentmondásos élmények érték, Illyés irányította a figyelmét rá később, hogyan lehet, hogyan kell a szülőföld felé fordulni. Nagyon el kellett távolodnia, hogy visszatérhessen, messzire kellett mennie, Erdélybe, hogy észrevegye, milyen szép lehet egy táj.

Tízéves korában kapta az első Pajtás fényképezőgépét, de akkor már évek óta csodálta a Tevelen velük szemben lakó falusi fényképészt, aki egy volt pékségben rendezte be a műtermét. Egy házzal arrább működött a plébánia, ahol a ferences Hopp Ferenc atya szolgált: ő igazi fotós volt, egy Kiev fényképezőgéppel. Hozzá járt Zoltán hittanra, s a jó feleletekért fényképeket kapott jutalmul. Akkor „fertőződött meg”, amikor a plébános úr egyszer megengedte, hogy megnézze az előhívást és a nagyítást. Álomszerűnek tűnt, ahogy meglátta a papíron a vörös fényben lassan megjelenő képet. A középiskolai kollégiumban már aktív tagja lett a fotókörmek. Bonyhádon az iskolaigazgató és egy nevelőtanár lelkes fotósokként országos pályázatokra is elküldték a gimnáziumi fotókörmunkáit, olykor nem is minden elismerés nélkül. Ez a szenvedély hatott rá annyira, hogy érettségire fényképezőgépet kért a szüleitől: egy Werra 3-as gépet ajándékoztak neki.

Egy évig képzés nélkül tanított, abban az időben jelentek meg a *Kritika* folyóirat első számai. Műmellékletként adták közre Lucien Hervé fotóit. Építészeti képeket közöltek, s a képek mellett Paul Valéry-idézeteket. Felejthetetlen élmény volt Zoltánnak, ami a további életét meghatározta. Hervét a mesterének, példaképének tekintette, úgy akart fotózni, mint ő. Harminc év múlva Párizsban találkozott vele, a saját kiállításán, ahová a nagy példakép is elment. Miután meghívta magához, elérékenyülten hallgatta meg első „találkozásuk” történetét.

1965-ben elkezdte tanulmányait az ELTE magyar–történelem szakán. Eötvös-kollégistaként pezsgő szellemi életbe csöppent, a korabeli nyitottságot jól jellemzi egy helyütt: „akkoriban a népi és a modern nem ütköztek össze és nem különültek el. Minden együtt volt. Mind a négy égtáj [...] A március tizenötödikék izgalma és az abszurd drámák iránti kíváncsiság ugyanarról a töről fakadt. Utassy Jóska éppúgy fontos volt, mint Jancsó Miklós.” A fotólabornak Zoltán lett a vezetője, a Műgyetem klubjában sajátította el a fotózás közben az alapvető optikai és kémiai ismereteket. Közben az Egyetemi Színpad amatőrfilm-klubjában 4–5 perces kis etűdöket készített társaival négy éven keresztül. A Hervé mellett szintén mestereinek tartott Kósa Ferenc és Sára Sándor hatására filmrendező szeretett volna lenni, de a sikertelen felvételik után a fotózás maradt a máig tartó szenvedélye. Kiállításokra nyílt lehetősége a kollégiumban, bejárta Erdélyt – évente többször is –, a Felvidéket, Lengyelországot. Ötödévesen Kassán volt egy kiállítása, ahonnan elindult hóvihárban Stószra, hogy láthassa Fábry Zoltánt. A találkozás meghatóan sikerült, az író nagyon szívélyesen fogadta, Móser Zoltán ott töltött nála egy egész napot, s fényképeket is készített. A képek megjelentek szöveg kíséretében a *Tiszatájban*. Móser Zoltán meglepetésére az anyagával sajtópályázaton díjat nyert, így ki tudta fizetni az akkor elérhető legdrágább optika első részletét, ami meghatározta egész későbbi fotós történetét, hisz mindmáig azzal dolgozik.

A diploma birtokában huszonhét esztendőn a „Kisképző”, vagyis a Képző- és Iparművészeti Szakgimnázium kollégiumában volt nevelőtanár, majd tanítóképzőn oktatott. A pécsi

egyetem bölcsészeinek tizenkét évig fotóelméletet, fotóesztétikát tanított és gyakorlatot, vezetett, a kolozsvári Sapientia film- és média szakán pedig három esztendőn át adott elő. 2006. évi nyugdíjba vonulása után a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán óraadóként tevékenykedett.

Bár kirándult a színes fényképezés területére is, a fekete-fehér kontrasztos világát érzi magához sokkal közelebb állónak. Sohasem tudott megrendelésre dolgozni. Mindent magának kellett kitalálnia: útra kelt, belső indíttatásból készítette a képeket, és egyszerre csak kirajzolódott előtte, mi lesz a dolga, hova is indult. Szakolczai Lajos szerint „*Móser Zoltán valóságos intézmény. Méghozzá olyan vibráló s magyarázó szem, aki az egyszeri kép, az elkapott karakteres pillanat mögé lát, és úgy tudja hatalmas művelődéstörténeti tudással megjeleníteni a múltat, a jelen mozdonyát előrevivő talán legfontosabb fogaskereket, hogy a szépség és tudás összes mozaikja irigylésre méltó panorámává áll össze. A Móser-fotó egyidejűleg képzőművészeti alkotás és egy karakteres gondolkodás foglalata. [...] Azért ragad ki az egyetemesből – a rend csuporjából és a káosz melencéjéből – egy-egy megörökítésre váró (vagyó!) pillanatot, hogy belénk vésse (akár ábrázolóan, akár absztrakt módon) a mindannyiunkat boldogító szépség fotográfiai arculatát. Üzenete? A jó kompozíció szinte világfegyvereket legyőző hatalom.*”

Afféle köztes embernek tartja magát a néprajz, a folklorisztika, az irodalom és a művészettörténet között. A Jászságban parasztportrékat készített és népdalokat gyűjtött. Csoóri hatására a népdalok, népballadák, versek megfejtése lett szenvedélyes foglalatosságává. Később a *Felszállott a páva* száz variánsát megvizsgálva, összevetette időben és a történelemben a motívum kép- és szövegbeli eredetét, a jelentésrétegeit igyekezett feltárni. Ugyanígy a *Júlia szép leány* balladánk is évekig, évtizedekig foglalkoztatta, kutatta a fellelhető szálakat, kereste a forráshoz vezető utakat. Kíváncsivá tette, mi köze van József Attilának a népköltészethez. Elkezdte gyűjteni az adatokat a népköltészet és a műköltészet kapcsolatairól, nemcsak József Attiláról, hanem a többi költőről is, Csokonaitól Nagy Lászlóig. A rádióban tíz-tizenöt éven keresztül, évente két-három előadást tartott a vizsgálódásai eredményéből.

A történelmi-művészettörténelmi korszakok közül a középkor vonzza leginkább. Már kolégiumi tanárként ösztönösen román kori templomokat, romokat fényképezett, később a gótikus freskókat is. A Balaton-felvidéken, Felsőörsön egy ízben esküvői képeket készített, amikor a pap Szent Istvánra és Gizellára terelte a szót. Ott, ekkor és így világosodott meg először előtte igazán a magyar középkor, amitől az egyetemi tanulmányai még taszították. Eszébe jutott példaképe, Hervé, aki beköltözött a jó képek kedvéért egy bencés kolostorba. Az esperes úr, Körömdi József jeles középkoros is volt, a szertartás után beszédbe elegyedett vele. Nyáron aztán Móser a templomban töltött egy hetet, ötszáz felvétel született ebből. A következőkben törekedett arra, hogy minden lehetőséget, ami a magyar középkorral kapcsolatos, akár egyetlen téglát is, lefényképezzen. Egy év múlva *Ómagyar Testamentum* címmel már kiállítása nyílt, aminek köszönheti Mezei László, László Gyula és Zolnay László barátságát.

László Gyula azután a Szent László-legenda ábrázolásainak képi rögzítését bízta rá. Ahogy elmondta, a tudós ösztönzésére „*indulhattam a középkori Magyarország végeire, a Szent László legendáit megörökítő freskók után. Felvidékre, Erdélybe, Szlovéniába. Mindeütt csak csellel, ravaszszággal, rábeszéléssel, kitartással, cinkossággal boldogultam. Hiszen Szlovákiában sem nézték jó szemmel azt, amit csináltam, nem volt szabad kiderülnie, hogy honnan jöttem. Romániában pedig kifejezetten tiltva volt a fényképezés. Segítőtársaim komoly büntetések kockázatát vállalták, amikor kinyitották nekem a templomuk kapuját, de*

soha senki nem utasított el. Szlovéniában meg a sokféle engedély beszerzése volt nehéz és körülményes. [...] Ma már ezt nem tudnám végigcsinálni, talán nem is vállalnám. A könyv, amelybe a felvételek belekerültek, László Gyula monográfiája, 1993-ban jelent meg a Szent László évfordulóra.” Művelődéstörténeti látóköre a kalotaszegi Magyargyerőmonostor templomának teremtés-ábrázolásától, a Szilágy megyei Kraszna festett famennyezetein keresztül, a múlt- és jelenbéli ló-ember kapcsolatig széles spektrumra kiterjed.

Tihanyban Illyés szeretettel fogadta, amikor egy ismerőse segítségével bekopogtatott fényképeket készíteni róla. Jelentkezett az ÉS-ben Nagy Lászlónál, az Új Írásban Juhász Ferencnél. Szorongva indult, de a lapjaikban utóbb megjelenhettek a munkái, s őket is fotózhatta. Így szépen sorra vette a kortárs magyar írókat, mindenki készséges volt hozzá, sokat dolgozhatott. Csatlakozott Bertha Bulcsú írókkal készített interjúsorozatához is fotósként csatlakozott, amiből két kötet született. Az íróportréi közül negyvenet a Petőfi Irodalmi Múzeumban állíthatott ki. A több mint kétszáz egyéni és csoportos tárlatát szerte a Kárpát-medencében, Közép-, Nyugat-, Kelet- és Dél-Európában rendezték meg. Önálló tanulmány-, esszé- és fotóművészeti köteteinek a száma meghaladja a félszázat – itthon, a Székelyföldön, a Felvidéken és Lengyelországban láttak napvilágot. Írásai a magyar irodalom, a modern magyar művészet, fotóesztétika, a magyar középkor, a népköltészet és a népzene témáit egyaránt felölelik.

A vizuális kultúra nem feltétlenül jó irányú változásait már negyedszázaddal ezelőtt érzékelt: „A jelnek, a virágnak, a színnek, a formának – ezek mind szimbolikusak voltak – elveszett jelentése. Ez tényleg Ionesco Kopasz énekesnőjének a világa, ahol mindenre azt lehet mondani, hogy ez macska, meg macska, meg macska. Lassan mindenütt a természetes helyébe a mesterséges lép. A »végkifejlet« előtt biztosan lesz visszatérés, de mi még nem tartunk ott. Mit mondanék a fotózásról a gyerekeknek? Apám lassan százéves gépe valamiért még mindig többet tud, mint a legmodernebb automaták. És még működőképes is. A Szent László-legenda templomfreskóit ezzel fényképeztem. Igaz, grafikus kísérőim azt mondták, ha tudják, hogy egy beállítás ilyen sokáig tart, ők lerajzolták vagy festették volna már hamarabb. De ha valakit ez a körülményes felvétel-készítési mód érdekel, annak lehet köze a fotózáshoz. Azt mondanám neki, hagyja a színes filmet. Dolgozzon fekete-fehérrel. És maga hívja elő, maga nagyítsa, vágja, retusálja, s ha mindezekben örömét leli, ha mindezek nem szegik kedvét, ha rájön arra közben, hogy külön kell a fényekkel, a gépekkel, a hívóval, a lámpákkal, a papírokkal megismerkednie, megbarátkoznia, hogy kiismerje logikájukat és gondolkodásmódjukat, akkor lehet fényképész. [...] A látáskultúra nagy fordulata azt eredményezte, hogy sem egy középkori falfreskó, sem egy Móser-fotó nem élvezhető manapság. Elveszett a látvány metafizikája. Aki nem tudja, mi van egy falfestmény mögött, az semmit sem ért a templomból. A fekete-fehér fotónak még volt esztétikája. A színes képnek már nincs. Győzött a tévé és a videó.”

Móser Zoltánt a fotóművészeti munkásságáért 2003-ban *Príma-díjjal*, 2011-ben *Balogh Rudolf-díjjal* tüntették ki. Ugyanebben az évben a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagjává fogadta.

Őt idézem ismét: „Annak okán, hogy számos néprajzi tárgyú képet készítettem és egy tucat könyvet írtam, a néprajzosok maguk közé sorolnak, de ugyanígy az írók is. Bár szerepelek a Magyar Irodalmi Lexikonban, nem tartom magam írónak. [...] Népdalaink a középkori Európa üzeneteit, jeleit őrizték meg számunkra. Egy népdal egyetlen strófájában több európaiság van, mint bármely mai politikus hitvallásában.” Szakolczai, a fotóit elemezve fedezi fel ugyanezt az alapállást: „Európa szín-fóniái szimfonikus gazdagságukkal, rétegzettségükkel a találkozások, a baráti eszmecserék és a kultúrák közötti párbeszédnek garmadájával

– hol az üstdob szól, hol a cselló vagy a harsona – olyan teremthető (félíg kész?), egymás megbecsülésén alapuló rendszer képi megvalósulását adják, amelyben a századok nyomtatán: erkölcsén és viselkedéskultúráján kívül magában foglaltatik a humanizmus és a műveltség minden formája. Móser fotószimbólumai legalább is ezt sugallják: az egymásra utaltság és az egymás megbecsülésén alapuló barátság-szövetség fenségét.”

Még sok dolgos és termékeny esztendő kívánunk a kiváló európai magyar polihisztor-nak, Móser Zoltánnak!

Székely András Bertalan

Egy életút kettős kötődésben

Hetvenéves a levéltáros és helytörténet-kutató
Somfai Balázs

„A tanulás, a folyamatos önképzés az egész életpályámra jellemző, tekintve, hogy a rend, a rendszer, a rendszerezés igénye kezdetől áthatotta a személetemet” – írta önmagáról Somfai Balázs, akinek ez az egyik fő élet- és munkafelfogás a jellemzője, a másik pedig a személyiségéből és a levéltáros hivatásából adódó segítőkészség, amelyet hosszú évtizedeken át tapasztalhattak Veszprém megye helytörténet-kutatói és azok a szakemberek, akik a munkahelyi teendőik miatt kapcsolatba kerültek vele az általa (is) gondozott levéltárakban.

Az eddigi életútja olyan sikertörténet, amelynek a nagy ívében számos kisebb-nagyobb elágazás van, de ezek mindegyike kapcsolódott a főfoglalkozású munkájához, vagy pedig a különleges személyes adottságaihoz.

A természeti, vallási és kulturális értékek egyik kincsesebb falujában, Bakonybélben született pedagógus családban, majd miután Pápára költöztek, a neves Türr Gimnáziumban érettségizett. A szülői hagyományt folytatva lett tanár: az ELTE-n Eötvös-kollégistaként végzett történelem–orosz szakon. Itt kapott indíttatást a helytörténeti és a levéltári kutatásokhoz: részt vett Bolla Ilona középkori településtörténeti tudományos diákkörében, és fél évet hallgatott a néprajz tanszéken is. Tagja volt az egyetemi falukutató munkacsoportnak (Belső-Somogyban végeztek kérdőíves felmérést), az MTA szociológiai felmérő csoportjával pedig Szekszárdon végzett család- és háztartásstatisztikai vizsgálatokat. Ez utóbbi adatgyűjtés során (és életútja leendő hivatásaként) került aktív kapcsolatba a levéltárral, a kutatással. A későbbi nemzetközi kapcsolatait, orosznyelvtudását ekkor alapozta meg: fél évig Leningrádban a Herzen Főiskola hallgatója volt.

1974-ben lett a Veszprém Megyei Levéltár munkatársa, s ezt követően 1979-ben végezte el az ELTE-n a levéltárosi szakképzést. Ekkor megbízták az igazgatóhelyettesi feladatok ellátásával. A levéltárosi munkája csúcspontjának a feltáró munka

Somfai Balázs
(A Somfai család tulajdona)